

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szívesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzeiteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveleiből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

- Dr. Molnár Antal siremlékének leleplezése* (költemény képpel).
— Patrubány Lukács.
- A magyarok eredete és őslaka.* — Befejező közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.
- Dr. Molnár Antal siremlékének felszentelése.* — Szongott
Kristóf.
- Egy örmény kastélyból.* — Dr. Herrmann Antal.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- II. Rákóczi Ferencz.
A bujdosók hamvai.

HAZAI KRÓNIKA.

- Jótékonyság.
Leányiskola-fölszentelés Désen.

SZAMOSÚJVÁRI HÍRADÓ.

- A szolnokdobokamegyei tanítótestület közgyűlése.
Esküdtszéki tárgyalás.
Rendes tanári kinevezés.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. _____

Dr. Molnár Antal.

Dr. Molnár Antal

síremlékének leleplezésére.

(1906. okt. 21.)

Égbe szállt már nemes lelke
Egy pár évvel ezelőtt,
S ime most ünneplésére
Szamosújvár összejött...!

Nem fél az idők mohától,
Daczol vele a derék,
És áldja emlékezetét
Háladatos nemzedék.

Ismertem őt és bámultam
Nemes szivét, jellemét,
Mely soha cserben nem hagyta
Az ősiség szellemét.

Őrizd meg e jó szellemet,
Szamosújvár városa,
S emlékére viruljon fel
A múzsák Múzeuma!

(Budapest, Karátsonyi-utca 1906. okt. 11.)

Patrubány Lukács.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Írta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Befejező közlemény.)

KILENCZEDIK SZAKASZ. A MAGYAR NYELV NYELVTANÁHOZ.

I. Cikkely. Nyelvtan.

1. Fejezet. A nyelvtan részei.

Minden nyelvnek vannak bizonyos szabályai, melyek szerint a szókat alkotjuk, egymáshoz viszonyítjuk és mondatokká alakítjuk. Azon tan, mely ezen szabályokat tárgyalja, nyelvtannak neveztetik.

A nyelvtan két főrésze oszlik: szó- és mondattanra. A szótan azon szabályokkal foglalkozik, melyek a szóviszonyításra (szóragozásra) és szóalkotásra vonatkoznak; ezeket megelőzőleg azonban a szók alkatrészeit is tárgyalja. A mondattan pedig a nyelv szavainak mondatokká füzését tárgyalja.

2. Fejezet. Szótan. Szóhangok.

A nyelv szókból, a szó egy vagy több szótagból, a szótag szóhangokból áll.

A szóhangok jegyeit, melyeket írásban használunk, betűk-nek, ezeknek bizonyos rendszer szerint való összeállítását pedig a b c-nek nevezzük.¹⁾

3. Fejezet. A szóhangok jegyei.

A magyar nyelvben 39 önálló hangot különböztetünk meg és ezeket a magyar a latin től átvett betűkkel jegyzi.

Mivel a latin abc-ben nem volt annyi betű, mint a hány önálló hang van a magyar nyelvben, — a magyar, ki úgy sem akart új betűket alkotni, úgy segített magán, hogy az önhangzókat ékezettel, mire a példát a görög nyelvben találta — látta el, a mássalhangzókat pedig összetette (cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs). A magánhangzók felosztását (rövid és hosszú magánhangzó) az örmény nyelvből vette át.

Az örményben van — a (*u*) és á (*u*) hang. — Az *a* (pl. ajtó) jelölésére megtartotta a magyar a latin *a*-t (*altus*), ellenben az *á*-t úgy jelölte, hogy a latin *a*-ra ékezetet tett (pl. árok). A magyarral rokon nyelvek közül talán csak az örményben van meg mind az *a* (*u*), mind az *á* (*u*).

A magyarban az *e* (pl. *ellep*) és *é* (pl. *ég*) önhangzón kívül van még közép vagy zárt *é* is (pl. én buzát vetteték, ti mit vetteték?). Az *e* (*ε*, *ε*) jelölésére a latin *e* (*rex*) alakot használta; de már az örmény *u* és görög *ι* hangot úgy jelölte, hogy a latin *e*-re ékezetet tett (*é*). A rövid *o* és hosszú *ó* jelzését a görög *ο* (omikron) és *ω* (omega) mintájára készítette. A mondott három nyelv egyikében sincs *ö*, *ő*, *ü*, *ű* (azok a szavak, melyekben ezen négy hang egyike, vagy másika előfordul, többnyire az idegentől, vagy a rokontól átvett [de nem kölcsönvett] kicsérelt szavak); azért ezen az elodázható nehézségen úgy segített a magyar, hogy az *o*-ra, *u*-ra két pontot vagy két ékezetet tett. Az *ü* hang jelölésére használhatta volna a görög *υ* t, de ennek latin alakját oda tette a *g*, *l*, *n*, *t* mellé, hogy megjelölhesse ezeket a hangokat (melyek a nevezett nyelvekben nem fordulnak elő): *gy*, *ly*, *ny*, *ty*.

¹⁾ Ihász Gábor, Magyar nyelvtan, Budapest, 1877, 1. lap.

A latin *c*-vel jelölte a *c* (*cz*) és a görög *z*-val a *k* hangot. Az örményben van *s* (*z*) és *sz* (*u*) hang is; azért az *s* hangot jelölte a latin *s*-sel (*sol*), míg az örmény betűvel írott *u*-et úgy jelölte, hogy az *s* mellé tette hátul a *z* betűt. Az örmény *z* (*zs*) hang jelölésére összetette a *z* és *s* betűket (*zs*).

II. Czikkely. Névképzők.

1. Fejezet. Az *as*, *os*, *es*, *ös* névképzők.

Az *-as*, *-os*, *-es*, *-ös* magyar névképző a latin *-us* névképzőből képződött, pl. *altus*: magas, *somnolent-us*: álm-*os*, *frigid-us*: hives, hűvös.

A latin *is* névképzőből *is* *-es* magyar névképző alakult, pl. *svav-is*: kedv-*es*. V. ö. a görög *-ος* (*ἐξθητος* kitett) és latin *-us* (*salv-us*: egész, ép) névképzőket.

2. Fejezet. A *-ság*, *-ség* névképző.

A *-ság*, *-ség* névképző a latin *-tas* névképzőből anagrammával (visszafelé olvasással) alakult (*-tas* = *sat*, *ság*), pl. *felici-tas*: boldog-*ság*, *sani-tas*: egész-*ség*.

3. Fejezet. Az *-om* névképző.

A magyar *-om* névképző a görög *-ον* névképzőből alakult, pl. *εὐαγγέλιον*: evangéliom. A *mal-om* (= *mol[endin]-um*) és *hal-om* . . . magyar szavak végén is *-om* névképzőt látunk. V. ö. görög *-ον* (*εὐαγγέλιον*) és latin *-um* (*evangeli-um*) névképzőket.

4. Fejezet. Az *-ár* névképző.

Az *-ár* névképzőt a magyar a latinból vette át — változatlanul. Latin példák: *ferr-ar-ius* (*ferrum*): vasmíves, *faber lign-ar-ius* (*lignum*): ács. Magyar példák: tím-ár, kád-ár, mad-ár . . . V. ö. magyar *-ár* (*moln-ár*), latin *-ar* (*ferr-ar-ius*) és román *-ár* (*mor-ár*) névképzőket.

Ha a névképző világosan látszik a szó végén, akkor a szó képzős (képzett) szó, pl. kád-ár, tan-ár; ellenkező

esetben a szót tőszónak mondjuk, pl. madár. (Az örmény thêreshun [θρζην: avis, volucris] szóból alakította a magyar madár szavát. Ugyanis kihagyta a középről a ζ [csh] betűt és a két utolsó betűt áttétellel előre tette: [muthêr] madár).

5. Fejezet. Az -ék főnévképző.

Az örmény ikh (ihp) képzőből alakult át a magyar -ék főnévképző. Örmény példák: zsán-ikh (ζανιηp): dentes molares (alsó zápfogak), chághálikh (χαγαλιηp): ját-ék, hiselikh (ησηλιηp): eml-ék. Magyar példák: fest-ék, mosl-ék . . .

6. Fejezet. Az ikes igék.

Az örmény thêrikh (θρηp = latin stercus bovis, olasz stercio (ganéj és ganaj), görög jelentése κόπρος. A görög és örmény szót összetették ([κόπ]ρος + [θρη]p) és előbb kihagyták a görög szóból előlről három (κόπ), az örményből két betűt (θρη), azután a megmaradt görög részhez anagrammával (áttétellel olvasva: σος = szar [sit venia verbo]), hozzátették az örmény ikh képzőt és lett: szar-ik. Így képződött a magyar igék egyik osztálya.

Azon igék, melyeknek jelentőmód jelenidejének egyes számú harmadik személyében a végen -ik képző van, — képezik a magyar igék ik-es osztályát, pl. játsz-ik, mosd-ik; a többi magyar igék iktelenek.

7. Fejezet. Az igék személyragai.

Phéd-ém (φηδημ): tép-em. (Ha az örmény szó második és harmadik visszafelé olvasott betűjét [anagramma] előre teszszük, lesz: phédem = tépem). E szerint a magyar igék (határozott alak) jelentő mód jelen idő egyes szám első személyének személyragja (em), valamint a határozatlan alak mondott módja- és idejének második személyü raga: az sz, (pl. gu zárné-sz [ηε κυρηηη-u] ver-sz) az örmény nyelvből van átvéve.

8. Fejezet. A magyar ige határozatlan módjának
ni vége.

Az *ω* végű görög igék határozatlan módja (infinitivus modus) *ω* szótaggal végződik, pl. γράφειν. Ha ezt az *ω* szótagot visszafelé olvassuk, lesz *ni*. És a magyar igék határozatlan módjának képzője *ni* szótag. Ugyanis, ha az ige-tőhöz (ír) hozzáadjuk a *ni* képzőt, lesz ír-ni. A magyar igék határozatlan módjának *ni* képzője a görög nyelvből van átvéve.

9. Fejezet. Az *i* melléknévképző.

Az örmény czhi (*Ϸh*) képzővel tulajdonnevekből melléknéveket alkot, pl. Kluzs: Kolozsvár, ebből kluzs-czhi: kolozsvár-i; Dezs: Dés, dezs-czhi: dés-i; Brasov: Brassó, brásov-czhi: brassó-i. Ezt a chi (*Ϸh*) képzőt rövidített alakban (*i*) átvette a magyar, melylyel nemcsak tulajdonnevekből, hanem köznevekből is alkot melléknévet pl. nyár, ebből nyár-i; kert: kert-i(lámpa) . . .

10. Fejezet. A nevek többes-számú alanyeseti
képzője (*ra*).

Ezen örmény szavak: ághothkh (*αηοθηρ*: preces, precatio, supplicatio; imádság, λιτανεία), várkh (*ψαρρ*: vita, civilis vivendi ratio, élet; [mindkét örmény szó pluralia tantum]) . . . végén a kh (*Ϸ*) többes-számú alanyeseti rag.

I. Szabály. Az örmény névszók egyik osztálya kh (*Ϸ*) betűvel képezi a többes-számú alanyesetet.

És ezt a képzőt (csak *k* alakban) átvette a magyar.

II. Szabály. Az a magyar névszó, mely magánhangzón végződik, a többes-számban csak *k* ragot vesz fel, pl. alma, almá-k; ellenben a mássalhangzón végződő névszók a *k* elejébe, a könnyebb kiejtés végett, még kötőhangot (a, e, o, ö) is vesznek fel, pl. madár; madár-a-k; ember, ember-e-k; asztal, asztal-o-k; tücsök, tücsk-ö-k.

11. Fejezet. Hangugrató szavak.

A chobdsá (*χουδῶ*) örmény szóból így alakult a magyar ‚kapocs‘ szó. A magánhangzók helyet cseréltek, és pedig az *a* ment a második helyre *s* az *o* a *b* és *ds* közé; (chabods) kapocs. Az átvétel előtt ezen szónak többes-számu alanyesete volt chobdsá-k, most pedig kapcs-o-k. Erre a grammatikusok azt mondják, hogy ez a szó *hangugrató*, holott csak eredeti alakját veszi vissza. Ezen szón látszik a többes-szám képzésének a szabálya is: csak *k* a képző.

A hangugratás meg van a latin, görög és örmény nyelvben is. Példa a latinra: a latin a görög *ἄμβρος* szót imber alakban vette át; az *o* helyébe tett *i* betűt, a végről az *os* szótagot kihagyta s a *β* és *e* közé *e* betűt iktatott, de az egyes-számú sajátító-esetben kiveti az *e* betűt és imberis helyett mond ‚imbris‘-t.

Az *ἄνθρωπος* (férfi) görög szó sajátító-esete *ἀν(τ)ροπος* helyett *ἀν(δ)ροπος*; *παιραδελφος* . . .

Örmény példa: *dêchur*-ból *dêchráhêrcshág* . . .

12. Fejezet. Iker-szók.

A vérrokonok nyelvei közül az örményben és a rokonok nyelvei közül a törökben vannak iker-szók. A magyar iker-szók képzésére mintát hol az örményből, hol a törökből vett át. Például felhozok mindkét nyelvből egy-két iker-szót.

I. Örmény iker-szók: *chárnág-márnág*: *confusus*; *cholor-molor*: görbe nézésű; *dsidsi-bidsi*: *csecse-becse* (ez a magyar szó az örményből van átvéve); *dzur-u-mur*: *obliquus*, *perversus*, törökül *ejri-bijri*; *sok-mok*: *czok-mok* (átvett szó az örményből), németül *Sack und Pack*; *szuzsig-phuszig*: *titkon* . . .

II. Magyar iker-szók: *ág-bog* = *csög-bog*; *apró-cseprő* = *Kleinigkeiten*; *csere-bere* = *Sacherei*; *csete-paté* = *Streit*; *csetleni-botlani* = *stolpern*; *csiga-biga*; *csip-csup* = *Kleinigkeiten*; *csürni-csavarni*, *dér-dur* = *Murren*; *dinom-dánom*, *dirib-darab*, *dulni-fulni*, *elegy-belegy*, *herehura* = *Ackerklee*; *iczegni biczegni* = *wackeln*; *ide-odázni*

= unschlussig sein; ihogni-vihogni = unziemlich lachen; illő-fillő = herumschweifend; imitt-amott, immel-ámmal = nachlässig; irka-firka = Schmiererei; irulni-pirulni, izegni-mozogni, kajálni-bajálni = schreien (Ballagi, 312 lap), kotya-vetye, mende-monda, tarka-barka, üzni-füzni . . .

* * *

Nekem nincs időm, hogy ezen tárggyal („Magyar nyelvtan“) is kimerítően foglalkozzam; azonban az a szives olvasó, ki érdeklődik a tárgy iránt, vegye elő a latin, görög és örmény nyelvtant . . . és hasonlítsa össze ezeknek egyes részeit a magyar nyelvtannal . . . és akkor látni fogja, hogy a mondott nyelvek nyelvtanai között még van elég analog eset.

III. Czikkely. Következtetések.

. . . És ezzel — a jó Isten meghálálhatlan segítsége mellett — befejeztem a nyelvi és nyelvtani bebizonyítást is.

Munkám elején elmondottam azt, hogy szerintem (kinek véleménye, szava az armenismus terén nemcsak édes hazánkban, hanem a külföld tudósai előtt is — hála Istennek — jelentékeny súlylyal bír, mivel kiváló tudósok állanak levelezésben) a magyar, basziliustól (görög-latin) és örménytől vette eredetét . . . és állításom igazolása végett bő számmal soroltam fel a történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvi és nyelvtani bizonyító adatokat. Ennyi adatot azon kevesek közül, kik ezen legfontosabb kérdéssel foglalkoztak, még senki sem tudott felhozni, előszámolni.

Eddig nem egy-két munkát irtam, melyek „egy egész vagyont emésztettek fel“; mindegyiknek tárgyát szerettem, mindegyiket kedvvel irtam. De egyiket sem irtam olyan szives-örömmel, mint ezen befejezéséhez közelgő munkát. Evvel már büszkélkedem. Igen; mert hiszem, hogy munkám nemcsak a főkérdést oldotta meg, hanem még más mellék-, de hasznos czélok szolgálatába is állott. Hiszem, hogy munkám képes lesz elosztatni azt a kicsinyes meg-

vetést¹⁾, melylyel eddig némely igénytelen és korlátolt felfogású körök szólottak az örményről; hiszem, hogy az ország vezető férfiai ezután többre fogják becsülni ezt a művelt, megbízható, hazafias nemzetiséget. Hiszem, hogy ezután minden magyar — kivétel nélkül — vérrokonának, testvérének fogja tekinteni az örményt és nyíltan fogja hangoztatni — ha a szükség úgy hozza magával, hogy: „Ha magyar nem volnék, örmény szeretnék lenni!” Hiszem, hogy azon, az örmény helységekből elszakadt és más helyütt letelepült derék családok ezután is megbecsülik fajuk eredetét és azt fogják mondani, hogy: „Ha örmény nem volnék, magyar szeretnék lenni!”

Munkám lehetőleg mind feltünteti azokat a nyelvi adatokat, melyeket a magyar a szülők nyelveiből (görög, latin, örmény) átvett. Nem volt czélom azonban, hogy a rokonok nyelveiből átvett adatoknak is teljes jegyzékét adjam, és mivel evvel mások is foglalkoztak, én ezen utóbbi nyelvekből csak annyi adatot adok közre az én módszerem szerint történt feldolgozásban, mennyi munka közben kezem ügyébe esett. . . . A szülők nyelveiből átvett nyelvi adatok arról tanuskodnak, hogy a legtöbb nyelvi adatot a magyarok az ö r m é n y nyelvből vették át: miből

¹⁾ Kolozsvárt néhány évvel ezelőtt a statusgyűlés alkalmából adott közeped alatt egyik örmény eredetű tag pohárköszöntőjében említést tett az örményekről. Mire Tamási, a város akkori tiszti ügyésze, a szomszédságból a szónokhoz érhető hangon ezt a kérdést intézi: „Mi az az örmény?” Mire szónok, ki habár teljes tárgyismerettel birt és így megmondhatta volna a sovén közbeszólónak, hogy az örmény az a jelentékeny faj, mely tizennégy császárt ültetett Bizáncz trónjára, mely újabb időben is Kiss Ernőket, Lázár Vilmosokat, Czetz Jánosokat, . . . Gajzágó Salamonokat, Gorove Istvánokat adott a magyar hazának, — halk hangon csak ezt mondta: „Si tacuisses . . .” Most azonban ezen munkában hangos hangon felelek az akkor felvetett kicsinylő kérdésre és azt mondom, hogy az örmény „magyarabb a magyarnál”, a l e g j o b b m a g y a r. Az igaz, hogy Tamási már nem olvashatja munkámat, mert lelke innen a földről azóta más hazába költözött; de hiszem, hogy ott a mennyben találkozott vele nagy apostolunk: Szent-Gergely, ki bizonyára felvilágosította őt és megmondotta neki, hogy „mi az örmény”: „Ime én is ott hagytam parthus eredetemet, és beállottam ezen híres nemzet tagjai közé, ö r m é n y n y é l t e m . . .”

megczáfolatlanúl az következik, hogy a magyar eredés időszakában, sőt még a honfoglalás után is sokkal több őrmény volt a magyarok sorai közt, mint római vagy görög eredetű vérrokon.

Az általom kimutatott nyelvi adatok azt mondják, hogy a magyar a szülők nyelveiből több mint ezer szót vett át. És mivel köztudomás szerint egy magyar tőszóból középszámítással legalább tíz képzett vagy összetett szót alkottak az ősök: következik, hogy a szülők nyelvéből átvett anyag hozzávetőleg mintegy tizezer szót tesz ki, tehát a mostani nyelv összes szókincsének egynolczadát képezi az örökölt megbecsülhetetlen anyag. Evvel a drága, jelentős, roppant nagy anyaggal szemben igen elenyésző csekély a száma azon finn-ugor és török-tatár szavaknak, melyeket nem szükségből vett át a magyar, hanem a kényszerítő körülmények hatása alatt. Ugyanis a szittya eredetű szolgák és zsoldos harczosok: ez a míveletlen néptömeg nagyon nehezen és nagyon későre tanulta meg a szép új nyelvet, a magyar nyelvet. Addig tehát a magyar kénytelen volt embereivel az ők nyelvén beszélni: az ugorral ugorúl, a török-tatárral török-tatár nyelven. Így csusztak be, mondhatni tolakodtak be a hosszas érintkezés folyamata alatt ezek a szavak a magyar nyelvbe és szorították ki a használatból a magyar szavakat; mert azoknak átvétele előtt a magyar már birtokában volt mindazon magyar szavaknak, melyekkel jól ki tudta fejezni azon kor összes fogalmait. . . Nem az úr vesz kölcsön a szolgáltól, hanem a gazdag gazda kölcsönöz inkább a szolgájának. Ez az eset történt a kiváló, híres magyar ősökkel is, kiknek nyelve az eredés időszakában már gazdag anyaggal rendelkezett és így nem szorultak a királyi eredetű magyarok a nagyon jelentéktelen ugornak, vagy a buta töröknek nagyobbrészt kölcsönvétel útján összetákolt nyelvére. . . Mivel ezen bekezdés tanuskodása szerint sokkal több szót vett által a magyar a görög-latin és őrmény nyelvből, mint amennyi csuszott be a finn-ugor és török-tatárból a magyar nyelvbe: következik, hogy elfogadhatóbb az eredetre nézve is az én elméletem a másik három iskolával szemben, melyek elseje a magyart a finn-ugortól,

másodika a török-tatártól és harmadika a finn-ugor és török-tatártól származtatja.

X. SZAKASZ. BEFEJEZÉS.

I. Czikkely. Kiegészítő részletek.

1. Fejezet. *Még néhány szó a ,hungar‘ és ,magyar‘ népnévről.*

Jelen munkém 45—47 lapján elég részletesen és világosan szólottam ezen két szóról. Az idézett helyen elmondottam azt is, hogy a ,magyar‘ népnév a török hunkheár szóból, melynek jelentése: fejedelem, uralkodó, fejedelmi sarjadék — van alakítva . . . És állításom bebizonyítása végett fel is hoztam néhány meggyőző példát. Munkám beosztása nem engedte meg, hogy ott erről az érdekes tárgyról többet beszéljek; most azonban itt, mivel már letárgyaltam a nyelvi részt is, az elégnél is több példa felsorolásával bizonyíthatom be állításom helyességét. Itt elmondom tehát még egyszer azt, hogy miképpen csinálta a magyar a hunkheár szóból a ,magyar‘ népszót . . . és állításomat bebizonyítom bő példákkal.

Az első szótagból (hun) betűhelycserével csinált nuh szótagot: (a *h* betűt tette a harmadik helyre és innen az első helyre vitte az *n* betűt) nuhkear. (Igy csinálta betűhelycserével ,mandola‘ szavát az amygdalum szóból: az *m* betűt tette a második helyről az első helyre és a *g* betűt a negyedikről a harmadikra) . . . Azután kihagyta a *h* betűt, mely mássalhangzó előtt úgy sem hangzik (nuhkheár = nukheár). Példák: Gebárt (magyar) = Gebhart (német finév. Ballagi, Magyar-német szótár, 224 l.), Ipoly = Hippolit (Bal. 297 l.), Jeromos = Hieronymus (Bal. 308 lap), Kocsárd = Gotthárd (Bal. 359 l.), Lenárt = Leonhard (Bal. 398 l.), ebegni = hebegni (Bal. 114 l.). De a magyaron kívül más nemzet is követte ezt az eljárást: Istria = Histeria, Ister = Hister (L. Márton József szótárát) . . . Harmadszor a kezdő *n* betűt *m* betűre változtatta: mukheár. Példák: német Citrone = magyar czitrom (Bal. 79 l.); de így is: czitromos = czitronos (Bal. 79 l.); továbbá:

omboly = onboly (das Seegras; Bal. 484 l.), mádra = nádra (die Gebärmutter; Bal. 411 l.), kumni = kunni (die Augen schliessen; Bal. 281 l.); *μανδραγύρα* = nadragulya, *μειλίη* = naszpolya (V. ö. török muszmula)... Továbbá az *u* helyett *a* magánhangzót tett. Példák: kakucsálni = kakucsálni (Bal. 313 l.), dugasz = dagasz (Bal. 101 l.); *ἐγκαια τά* (lakoniai) = *ἐγκαια* (Görög-magyar szótár, 144 l.), columba = galamb. Végre *kh* helyébe tett a magyar *g* (illetőleg az utána következő *e* hangzó miatt *gy*) betűt. Példák: mankó = gamó (Bal. 221 l.), kasziba = gasziba (krumbeinig. Bal. 321 l.), Pancratius = Pongrácz (Bal. 521 l.), columba = galamb.

A felhozott sok bizonyító példa tehát kétségtelenné teszi azt, hogy a magyar ezt a népszót: „magyar” a török hunkheár szóból csinálta.

2. Fejezet. A magyar zászló.

A „magyar nemzeti színek”-ről ezen munka 113—115 lapjain beszéltem. Ott határozottan állítottam, — mert tudtam bizonyosan — hogy a magyar nemzeti színeit (de nem megfordított rendben, hanem ebben a sorban: veres-fehér-zöld) az örménytől vette át. (Azt a kis észrevétlenségből becsuszott hibát [„megfordított rend”] itt ezenel helyre is igazítom). Mivel egyetlen egy állításomat sem hagyom bizonyítás nélkül, ime itt van erre is a bizonyíték:

A Boston-ban megjelenő „Hájrenikh“ (Haza) című örmény hetilap, hetedik évfolyam (1905. decz. 23.) 51-ik számában, a negyedik oldal harmadik hasábjában *Հայկական դրոշակ* = „Hájgágán troság“ (Örmény zászló) czim alatt a többek közt ezeket mondja: *Այս անգամ հասարակութեան մատուցանելով փառայել ու աշխատան շահական նպատից դրոշակը — կարմիր, սևրմակ, կանաչ-կապտագոյն շտապի փայտուած, զեղարեւտական ծաշակով.* (Ájsz ánkám hászárágutheán máduczhánelov pháráhégh u álédzádzán Hájgágán Jérákujn Troságé — gármir, dsermág, gánánesh-gábdákujn hádági véráh débvádz, kéghárvészdzágán dsáságov: Jelen alkalommal adjuk át a közönségnek a dicsőséges örmény háromszínű zászlót: veres, fehér, zöld, mely kék alapon müizléssel van nyomtatva.

E szerint az örmény zászló színei: veres, fehér, zöld... És mivel a szülő mindig idősebb gyermekénél, nem az örmény (a szülő) vette azt át gyermekétől (a magyartól), hanem a gyermek (= az újabb nemzet) vette át azokat a szülőtől (a régiebb nemzettől, az örménytől).

3. *Fejezet. Mikor és hol ment végbe a faji és nyelvi keveredés?*

„Miután a magyar nyelvnek kevert volta kétségtelenül be van bizonyítva s ennek természetes folyománya-ként faji vegyülést is kell felvennünk, első sorban az a kérdés merül fel, hogy hol és mikor történt ez a keveredés: már Ázsiában-e vagy csupán később Pannoniában ment-e végbe? Ez az a sarkalatos tétel, a mely körül a magyar nép őstörténelmének kérdése megfordul, mely mindeddig nem részesült kellő figyelemben...

Két teljesen különböző nép között csakis abban az esetben és ott történhetik meg a cser e vagy keveredés, a hol ama népek állandóan letelepedve hosszú időn át együtt élnek és érintkeznek egymással. Csakis békés együttélés folytán lehet a vallás, az erkölcsök és szokások befolyásának oly mélyen járó hatása s csakis ezáltal mehetnek végbe ama változások, melyeket a föld különböző pontjain kizárólag földműveléssel és iparral foglalkozó társadalmaknál tapasztalunk. Nomád társadalom ilyen befolyásoknak nem nyit utat. Tova gördülő köre nem tapad moh soha s a folyton barangoló s szigorúan konservatív törekvésű nomádok nem igen hajlandók idegen erkölcsöknek, még kevésbbé idegen nyelvek fölvételére... Faji és nyelvi keveredés — ennek folytán csak mai hazájának elfoglalása után, tehát csak akkor mehetett végbe, midőn a magyarság már Pannoniában letelepült.“ (Vámbéry Á.).

Igaza van a tudós Vámbérynek; mert kérdem, hol vannak a vérokonok és rokonok, melyek a magyarokkal együtt jöttek be? Hol vannak a később bevándorolt idegen néptörzsek? Mindnyájan beleolvadtak a magyarságba. Ezt tanúsítja nemcsak a magyarnak külső típusa, hanem nyelve

is, melynek sok szava (miként ki is mutattam előbb) tanuskodik arról, hogy milyen népfajok és néptörzsek olvadtak bele a magyarságba . . .

4. Fejezet. A felfedezett édes testvér.

A magyar ajk gyakran, sűrűn hangoztatja még napjainkban is ezeket a panaszos szókat: „Kis nemzet vagyunk; testvértelen nép, kevesen vagyunk!” — Ezen panaszlókhoz jelen könyvem a következő vigasztaló szavakat intézi: „A magyar nemzet nem testvértelen; mert kihalt ugyan az egyik szülő: a bászilius, de életben vannak a másik szülőnek: az örménynek megkevesedett maradékai. Ezek a magyarnak édes testvérei.”

Most átveszem a szót könyvemtől és helyette én beszélek tovább. És elmondom azt, hogy ezen testvérek közül mintegy 20,000 lélek ezen hazában lakik, ezek a magyar-örmények; a többiek nagy része az ősi földön (Török-, Orosz- és Perzsa-Örményország) tartozkodik, ellenben a kivándoroltak elég nagy száma elszórodott az egész világon.

És vajjon a szülő anya: a magyar haza tudta-e, hogy az örmények a magyarnak testvérei? Nem tudta! Mert ha tudta volna, akkor az ország gyér lakosságú tájaira külföldi örményeket telepített volna be és nem nézte volna behunytt szemmel azt, hogy miként lepik el sáska-módra a pusztító kazárok az ország egyes vidékeit, helységeit. Ha tudta volna, akkor tett is volna valamit, hogy ez a jelentékeny nemzetiség, mely addig „míg örmény, a legjobb magyar“ napról-napra — az ország nagy kárára — meg ne kevesedjék, hanem inkább gyarapodjék és mint örmény maradjon meg. Ha tudta volna, akkor a hazai két egyetemen és néhány más iskolánál tanszéket állított volna az örmény nyelv számára. Ha tudta volna, akkor végrehajtotta volna Erdély és Magyarország törvényes egyesítésének szabályozásáról szóló 1868-ik évi törvény-czikk 14. §-át, mely „független örmény egyház“-ról beszél . . . és visszaállította volna a majdnem két évszázad óta betöltetlenül maradt örmény püspökséget!

Viszont a hazai örmény (itt „örmény“ alatt Apaffy örményeit értem, mert az Árpáddal bejött örmények idővel teljesen beleolvadtak a magyarságba) tudta-e azt, hogy őt a magyarhoz vérokoni, testvéri kapocs fűzi? Tudta. És ez a tudat telepítette le őseinket Apaffy fejedelem idejében e szép hazába . . . Ez a tudat vezérelte, irányította becsületes, szorgalmas, vallásos, gazdag apáink életét, hazafias tetteit. Ennek a tudatnak folyománya lett az, hogy az örmény, magyar ruhát öltött magára, elsajátította a magyarok jó szokásait, megtanulta nyelvét . . . Ez a tudat vett ki 1779-ben az örmények erszényéből 8000 (nyolczezer) darab aranyat és adta át azokat az akkori magyar kormánynak, hogy azzal „Magyar nyelvemelő társaság“-ot alapítson. (Itt zárójel közt ezt a fontos megjegyzést tesszük: Nem vádoljuk az akkori kormányt hazafiatlansággal; de annyit kénytelenek vagyunk mégis mondani, hogy az élnetelenség legnagyobb foka lakozott ezen kor erélytelenül vezető férfijaiban, kik a leghazafiasabb célra adott örmény pénzt a háború Molochjának torkába dobták úgy, hogy az országnak azután még 46 évig kellett várakoznia, míg Széchenyi István a XIX. század harmadik tizedében tényleg megalapítja a „Magyar Tudományos Akadémia“-t). Ez a tudat ösztönözte a testvéreket arra, hogy filléreiket egyetlen egy hazafias magyar céltól se vonják meg. Nem számdekszom e helyen felsorolni a pénz- és vér-áldozat számát, melyeket az örmények különböző, számtalan alkalommal a haza oltárára tettek, de Szamosújvár történetéből három esetet mégis felemlítek. A kolozsvári „Magyar nemzeti színház“-ra városunk adja 1805-ben a legnagyobb összeget; 1849-ben a szamosújvári örmények pénzéből „magyar bankó“-ban 400,000 forintot égetnek el. Végre 1896-ban Szamosújvár olyan fejedelmi alapítványt tesz, mely páratlan az egész országban: háromszázezer forintos alapítványával életet ad a szamosújvári állami főgymnasiumnak!

. . . És vajjon állandó magyar érzületeért, hazafias magatartásáért, a sok segélyért, melyben a szülő anyát részesítette, viszont a szülő anyja megjutalmazta-e az örményt valamivel? Az örmény most azt mondja (és itt a „bibliai“ elbeszélés jut eszembe) a szülő anyának: „Ime drága

szülöm! én állandóan melletted maradtam, viseltem a nap hevét, fáradalmakat türtem, parancsaidat feltétlenül, zugolodás nélkül teljesíttem, mindig jó voltam hozzád, szerettem házunkat és szereztem házunknak . . . és mégis az én tiszteletemre bár egy lakomát sem adsz; ellenben ennek a tiszteletére — és ekkor „tékozló“ testvéreére mutatott, — ki elhagyott tégedet, ki elverte a szülői részt, ki . . . — országra szóló öröm-ünnepélyt rendezesz . . .“ Mi is a „bibliai“ jó fiúval bár egy lakomát kérünk: kérjük az 1868-ban benyújtott kérelmünk kedvező elintézését; kérjük az üresedésben levő ö r m é n y p ü s p ö k s é g visszaállítását.

II. Czikkely. Zárszó.

1. Fejezet. Még egy-két szó a magyarok eredetéről.

„Az öregek azt mondták, hogy ők istenek maradékai“ (Veteres se progeniem deorum esse dicebant. Cicero). A régiek csakugyan szerettek eldicsekedni isteni eredetökkel; de mivel — keresztény felfogás szerint — istenek nem léteztek, a származásaikra vonatkozó állításaik a mesék országába tartoznak.

Én a magyarokat a világ leedicsőbb, leghatalmasabb, legvitézesebb, legműveltebb . . . nemzeteitől: a görög-rómaitól (= basilius) és a legelső keresztény nemzettől, az örménytől származtattam; szerintem a magyarság minden egyes családja „jeles, előkelő nemzetségből“ (De loco summo. Cicero) vette eredetét. És állításomat munkám első részében történelmi adatokkal és második részében nyelvi adatokkal bizonyítottam be. Az igaz, hogy tanulmányom szerint, mely a magyarság bölcsőjét Etelközben látja, nem közvetlen rokonai a magyarok a szumir-akkádoknak; de az örmények — kik a legújabb ásatások megezáfolhatatlan tanuskodása szerint előbb meghódították, később pedig maguk közé olvasztották a szumir-akkádokat — révén mégis legalább közvetett rokonai. Ugyanis Urartu (= Ararát) meghódítása után a szumir-akkádokkal rokonult örmények maradékai, Etelközben és itt Pannoniában rokonságba léptek a magyarokkal is. Vagyis, ha az örmény rokona a szumir-akkádnak, de viszont rokona a magyarnak is, akkor a

magyar is közvetve rokona a szumir-akkádnak. Így jutottak a magyar nyelvbe szumir-akkád szavak, vagy helyesebben mondva: így kerültek közvetve a szumir-akkádok által az örményből átvett örmény szavak a magyar nyelvbe.

Ez történelmi igazság, ez büszkítő dicsőség; ilyen dicső eredettel a világ egyik nemzete sem dicsekedhetik. És ha mindezek daczára lesznek közöttünk olyan magyarok, kiknek hiúságát az itt nemcsak elmondott, de bebizonyított dicsőség sem elégítené ki, csekélységem nem bánja, ha ezek ezután fennen hirdetik azt, hogy ők török-tatár vagy finn-ugor eredetűek, Úgyszintén azok, kik el nem fogadják bebizonyított tételemet, mely azt mondja, hogy a magyarok már a beköltözés előtt keresztények¹⁾ voltak és csak szolgák: a hunnok, avarok... szóval a scithák (szittyák) vallották a pogány hitet, — megmaradhatnak régi hiedelmükben, de sőt (habár a kereszténység szempontjából sajnálnók) elfogadhatják a Vatha vallását is. Végre azoknak, kik igénytelenséggel szemben váltig azt állítanak,

¹⁾ Zsarnai, Görög-magyar szótárának 515 lapján ezt olvassuk: „σχύθης ὁ, skytha, durva ember. Athenben törvényszolga, poroszló; σκυθηζῶ, szkytha módra él, haját kopaszra nyirja.“ A régi népeknél a szolga haját rövidre nyiratta; ha aztán úrral találkozott, fővegét levette (mintegy mutatta szolgálai állapotát jelző rövid haját) és így köszöntötte a hosszú hajú urat: „Servus humillimus.“ A básziliusoktól (görög-római) és örményektől származott magyaroknak, kik mindnyájan urak voltak, szolgálai szintén szkythák (= szittyák: hunnok, avarok, kunok, tatárok...) voltak, kik nemcsak lovakat takarítottak (ὀπιμοολῆ: lófejő, vagy röviden lófő szittyá. Éppen úgy lett a lóf[ej]ő szóból a lófő, mint a v[ev]ő-legényből a vőlegény szó), de miveltek a földet és zsoldért (solvo, Soldat) katonai szolgálatot is tettek... A honfoglalás után a magyar föld felosztott e magyar urak között, kik földesurakká lettek, ellenben a szkythák a meghódított benlakó népekkel, mint zsellérek, jobbágyok, szolgák tettek szolgálatot a földesuraknak...

Az Örmény Akad. szótár I. kötete pedig *hmd* (chuzs) szó alatt (983 lap) ezt mondja: a σχύθης (scythus) szónak jelentése: pogány (σθηωύνη, héthánosz), szolga (δουλος, dzaráh). Ime tehát tekintélyes íròkkal bizonyítottam be, hogy a szkythák szolgák és pogányok, ellenben a magyarok urak és keresztények voltak még a honfoglalás előtt.

hogy a régi magyarok, az ősök írástudatlanok (analfabéták) voltak, én hallgatagon csak ennyit mondanék: „Legyen nekik az ök igéje szerint!“

2. Fejezet. Végre megoldásra várakozott kérdések.

Jelige: »Omnia jam fient,
fierique posse negabant.«

„Azt, hogy az ural-altáji népcsaládnak melyik törzséhez vagy ágához tartoztak (a magyarok), azaz, hogy nemzeti mivoltuknak magva finn-ugor, vagy török-tatár eredetű-e, hogy egységes vagy éppen kevert népként léptek-e föl a történelem színpadán, hogy mily fejlődésen ment keresztül a magyarság, a míg azzá lett, a mi ma, — ezek mind oly kérdések, melyek még eddig végleges megoldást nem nyertek s így nyelvészeti, antropologiai és történelmi vitatkozásoknak képezik alapját.“ (Vámbéry Ármin, Pallas-Lexicon, 12 köt. A magyarok eredete).

Itt három fontos kérdés van felvetve; ezek közül a harmadik kérdés megoldása az antropologusok kötelessége lenne . . . Itt azonban első sorban is azt kérdelem: Haladt-e az antropologia már annyira előre, hogy állításai, tételei megczáfolhatatlanok legyenek? Megtudná-e mondani még a hivatott antropologus is azt, — ha elejébe tennénk egy régi csontvázat — hogy az a rég letűnt századokban élt hunnak, avarnak, besenyőnek . . . a földi maradványa? A világ melyik múzeumában őriznek rendszeresen összegyűjtött hún, kún, avar . . . koponyákat? És ha véletlenül valahol előbukkanna egy ilyen régi csontváz, az összehasonlítás megtudná-e mondani azt, hogy milyen befolyással volt a hún, avar, török . . . a mai magyar típus alakulására? De mivel az antropologia még kifejtetlen tudomány, én ezt munkámban számba sem vettem és ezért csak a másik két kérdéssel foglalkoztam — tüzetesen.

Valamint a történelmi, úgy a nyelvészeti kérdés megoldása végett annyi adatot és bizonyítékot soroltam fel, mennyi csak lehetséges volt. Ennyi adatot azok közül, kik ezen fontos kérdésekkel eddig foglalkoztak, tudtommal még senki sem hozott fel . . . És állításaimat azonnal be is

bizonyítottam: rögtön hivatkoztam a forrásra. Azért: „Res lucet argumentis“ (Cicero).

A történelmi kérdés megoldása végett felsorolt adataimért jót állok; ellenben a nyelvészeti részben előhozott bő anyag egyes czikkelyei között, különösen az „önkényesen“ képzett szavak között lehetnek egyes szavak, melyek másképpen és nem az ott előadott módon képződtek. De hol az az ember, ki művéről, mely a legnehezebb, de egyszersmind a legfontosabb, nemzeti kérdésekkel foglalkozik, azt merné állítani, hogy az minden ízében tökéletes, ment a hibáktól, hiányoktól? „Homines sumus et errores facimus...“ Ha maradt volna a magyar nyelv-alakulás korszakából írott emlék, akkor könnyen ment volna a dolog: összehasonlítottam volna a szónak mostani alakját akkori alakjával... és előállott volna a szónak helyes, hibátlan formája! — Azonban írott emlék hiányában — a nyelvi (második) részben — nekem is csak feltevésekhez kellett folyamodnom; de az én feltevéseimnek legalább van némi alapjuk, mert én a nalog (hasonló) esetekre hivatkozom. Elmondottam azt, hogy a szóalkotás terén a magyar éppen azt az eljárást követte, melyet folytattak elődei, vérrokonai, rokonai, szomszédai... a görögök, rómaiak, örmények, török-tatárok, németek, olaszok, románok... és állításomat sok, mondhatni túlságos adat, analog eset felsorolásával bizonyítottam be. Én módszerem helyességéről meg vagyok győződve... És én ezt a meggyőződést más régibb nyelvek szóalkotásának tanulmányozásából merítettem. Éppen ezért előre is kijelentem, hogy én avval, ki ezen módszer helyességét megtámadná, vitatkozásba nem bocsátkozom; habár százával, ezrével képes lennék még újabb védveket, megczáfolatlan érveket felhozni állításaim bebizonyítására. Nem vitatkozom senkivel; mert az itt felhozott módszer nem az én módszerem, nem az én találmányom; én csak felfedeztem, megismertettem ezt — mondhatni — a világ minden népe által használt általános módszert. És ha mégis nem tetszik valakinek az az eljárás, mely a latin ‚cucurbita‘ szóból csinált német Gurke-ből alakította a magyar ‚ugorka‘ szót, — vagy a mely a görög *μοορη* után anagrammával készült latin ‚forma‘ szót változatlanul átvette, — akkor

ne engemet lámadjon meg a nem tetsző eljárásért, mert én csak ismertettem az eljárást, hanem vessen az ősökre, az elődökre, kik elég merészek voltak az utódok tudta és engedelmé nélkül magyar szókat tetszésük szerint alkotni. Én csak kitaláltam azt, mit az ősök főztek. Ha aztán ez a főzet valakinek nem tetszik, ne egyék belőle, hanem főzzön jobbat, izletesebbet; különben éhesen marad. Nekem tetszett a főzet, azért tálaltam abból első sorban a magam számára. Elvégre is: „De gustibus non est disputandum.“

... Évek óta gyűjtöm az anyagot ezen legfontosabb hazai tárgyhoz, és két évig tartott ezen igen nehéz, fáradtságos munkám feldolgozása. A míg mások pihentek, szórakoztak, vagy talán mulattak, én görnyedeztem az asztal mellett; éjt nappá tettem, hetekig, hónapokig ültem benn könyveim közt; lemondottam mindennapi szükségésem, rendes sétámról, tönkretettem egészségemet... és mégis tovább dolgoztam; dolgoztam tovább, mert édes hazámnak akartam szolgálatot tenni... és a hazáért kötelességünk időt, erőt, tehetséget, vagyont, egészséget... feláldozni. Dolgoztam, mert igaznak, valósnak tartottam azt, mit ez a két klasszikus író mond: „Labor improbus omnia vincit“ (Virgil: Tartós munkával még a letetetlennek látszó dolgot is végrehajthatjuk) és „Invia virtuti nulla est via“ (Ovid: A fáradhatlan szorgalom mindenén erőt vesz). Erőt vett „fáradhatlan szorgalmam“ a sok nehézségen és a magam ereje és tehetsége szerint véghez vittem („meo Marte aliquid peragere“) ezt a nehéz munkát a Mindenható meghálálhatlan segítő kegyelme mellett, Kítől ezennel alázatos szívvel boldogságot és virulatot kérve édes honunk számára, ezen szép szavakkal fejezem be fáradalmas munkámat: Ur Isten

„Áld meg országunkat,
Mi magyar hazánkat!“...

DR. MOLNÁR ANTAL SÍREMLÉKÉNEK FELSZENTELÉSE.

Mihelyt meghallotta (1902. jan. 6) Szamosújvár városa a leverő hírt, hogy kiváló fia: dr. Molnár Antal visszaadta nemes, jó lelkét Teremtőjének, azonnal rendkívüli ülést tartott . . . és ebben a többek közt elhatározta azt is, hogy a holttestet lehozatja a maga költségén, azután eltemetési ideiglenesen, végre díszes síremléket állíttat felejtetlen szülőttje számára . . .

A fölötté szép síremlék szeptember havában már készen állott; azért a városi közgyűlés egy bizottságot (a bizottságot dr. Papp Gusztáv tanácsos elnöklete alatt ezen tagok képezték: Bárány Lukács kanonok-plebános, Duha Kristóf városi tanácsos, Esztegar László ügyvéd, Salamon Árpád adótárnok, Szongott Kristóf szerkesztő, Uhlyárik Albin fegyintézeti igazgató) küldött ki azzal az utasítással, hogy az tegye meg mindazon előleges intézkedéseket, melyek az impozáns síremlék felszentelésére vonatkoznak . . .

A rendező-bizottság a felavatási ünnepélyre a következő meghívót bocsátotta ki: „Szamosújvár szabad kir. város közönsége hálával eltelve azon magasztos hivatástól, melyet boldogemlékezetű nagy fia dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő, szülővárosának boldogítására és emelésére az önzetlenségtől áthatott és puritán jellemről vezérelt életpályáján betöltött, — feledhetlen emlékének az utókor számára leendő megőrzés végett a szamosújvári kath. sírkertben emléket állított fel. A síremlék 1906. év október hó 21-ik napján felavatási ünnepély keretében fog a nagy idők emlékezetének átadatni, mely ünnepségre a néhai emléket tisztelőket kegyelettel hívja meg a képviselőtestület által az ünnepély rendezésére kiküldött bizottság.“

Meghívóval hívtak meg: a magyar Képviselőház, a kormány, a Magyar Tudományos Akadémia, gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, az „Otthon“, a „Hírlapírók nyugdíjintézete“ és még azok a testületek, melyeknek Molnár Antal tagja volt.

Justh Gyula, a magyar Képviselőház elnöke, a Képviselőháznak 1906. évi október hó 10-én tartott ülésében a többek közt ezeket mondotta:

„Ujabbán érkezett Szamosújvár szabad kir. város közönségének meghívója Molnár Antal volt orsz. képviselő s a Képviselőháznak két évtizeden át volt jegyzője, a szamosújvári sírkertben felállított síremlékének folyó hó 21. napján megtartandó felavatási ünnepélyére. Javaslom a t. Háznak, hogy a Ház volt jegyzőjének síremlékére koszorút helyezzen és azzal a Képviselőház egyik

jegyzője bizassék meg. Méltóztatik javaslatomhoz hozzájárulni? (Igen!). Akkor határozaterőre emelem." (L. „Országgyűlési Értesítő," a „Budapesti Közlöny" 1906. évi október 11-iki 235. számának mellékletét).

Néhány nap mulva a Képviselőház elnöke 2201/1906. szám alatt a bizottság elnökéhez ezeket a megtisztelő sorokat intézte:

Nagyságos Papp Gusztáv úrnak, városi tanácsos, a szamosújvári Molnár Antal-emléke bizottsága elnökének — Szamosújvár.

A Képviselőház Elnöke Ó Méltósága megbízásából értesítem Nagyságodat, hogy a szamosújvári Molnár Antal emlékünnepen a Ház határozata szerint Ráth Endre képviselőházi jegyző úr fog megjelenni, a ki a Ház nevében koszorút is helyez az emlék talapzatára. Ráth Endre jegyző úr e hó 20-án este 9 óra 15 perczkor indul el Budapestről és 21-én reggel 8 óra 47 perczkor érkezik meg Szamosújvárra.

Budapest, 1906. évi október hó 18-án. Andor Gyula, képviselőházi elnöki tanácsos.

*

A magyar kir. miniszterelnök a következő választ írta:
Szamosújvár szabad kir. város t. közönségének.

Öszinte köszönettel vettem Szamosújvár szabad királyi város t. közönségének, volt országgyűlési képviselője, néhai Molnár Antal emlékére emelt sírköve leleplezési ünnepére szóló szives meghívását.

Valóban örvendek s öszinte szívvel veszek részt abban a kegyeletes törekvésben, hogy tisztelettel és elismeréssel adózzanak Molnár Antal emlékének.

Önzetlen és fáradhatatlan munkása volt közéletünknek, a kihez az együttműködés kellemes emléke köt engem is. Államügyekkel való nagy elfoglaltságom miatt ugyan nem vehetek részt szép ünnepélyükön; de a tisztelet és elismerés babérjának egy ágát én is lerakom sírhalmára s kegyelettel őrzöm meg emlékezetét.

Budapest, 1906. évi október hó 11-én. Tisztelettel Wekerle Sándor.

*

A vallás- és közoktatásügyi miniszter meghívónkra ezt a választ küldötte:

Tekintetes dr. Papp Gusztáv városi tanácsos úrnak, mint a rendező-bizottság elnökének. Szamosújvár.

A néhai dr. Molnár Antal emlékére rendezendő ünnepélyre szóló szives meghívásukat köszönöm, de azon, másnemű elfoglaltságom miatt, nem jelenhetek meg; bár igaz kegyelettel adózom néhai képviselőtársam és házelnöki hivataloskodásom első évében, a jegyzői karban buzgó tisztársam emlékének.

Budapest, 1906. okt. 8. Hazafias üdvözléssel Apponyi.

*

A magyar tudományos Akadémia elnöke ezt a táviratot küldötte (okt. 21.) a rendező bizottsághoz:

A magyar tudományos Akadémia rokonszenves üdvözlését küldi érdemes írónak: Molnár Antal mai emlékünnepeére általam, ki a boldogultnak személyesen is kegyeletesen őrzöm emlékét. Berzeviczy, elnök.

*

Gróf Csáky Albin köszönettel vette a boldogemlékezetű, általa is nagyrabecsült dr. Molnár Antal sírkerti emléke felavatási ünnepélyére szóló meghívást; de sajnosan több körülmény által gátolva van erre megjelenni.

Szepes-Mindszenten, 1906. évi okt. hó 13-án.

*

Igen tisztelt Tanácsos úr! Felejthetetlen férjem síremlékének felavatási ünnepélyére való meghívást hálás szívvél köszönöm és értesíteni kívánom Tanácsos urat, mint az ünnepélyt rendező bizottság elnökét, hogy az ünnepélyen családommal együtt jelen leszek.

Nem mulaszthatom el ezen alkalommal, hogy úgy Szamosújvár szabad kir. város Közönségének kegyeletes áldozatkésztségéért, mint az emlékbizottság tagjainak lelkes fáradozásáért lelkem mélyéből hálás köszönetet ne mondjak.

Az a síremlék hirdetni fogja az utókornak, hogy Szamosújvár város nemesen érző Közönségének lelkében a szeretet s igaz ragaszkodás érzései boldogult férjem iránt halála után is mily élénken élnek és hogy emlékét lelkében ma is hiven őrzik. Budapest, 1906. okt. 14.

Kiváló tisztelettel vágynak lekötelezett hive özv. Molnár Antalné.

*

Erzsébetváros, 1906. október 13.

Méltóságos Bárány Lukács kanonok, főesperes és örmény szertartású plebános úrnak. Szamosújvár.

Mélyen tisztelt Barátom!

Dr. Molnár Antal emléke megörökítésének ünnepélyére (1906. okt. 21) odautazni elhatároztam.

A politikai élet munkája azonban éppen azon időben Budapestre szólit.

Ez úton akarom tehát leróni fajunk hű és kiemelkedő fiának emléke iránt érzett nagy tiszteletem és mély kegyeletem adóját.

Lelkileg ott leszek köztetek és megemlékezem nemzetségünk nagy fiának kiváló tulajdonságairól; de emlékezni fogok reátok is: szamosújvári atyámfiaira is, mert kegyeletetek egy lelkes, hazafias, hálás városnak nemes gondolkozását, polgárainak erős erkölcsi érzetét bizonyítja.

Atyafias szeretettel és hazafias érzéssel ölel őszinte barátod : Dr. Issekutz Győző.

*

Tekintetes dr. Papp Gusztáv városi tanácsos úrnak. Szamosújvár.
Tisztelt Barátom! Néhai és mindenkor mindnyájunk által nagyrabecsült országgyűlési képviselőnk: dr. Molnár Antal síremlékének felavatási ünnepélyére halaszthatatlan és sokirányú hivatali teendőim miatt a legnagyobb sajnálatomra le nem utazhatom.

Lélekben azonban Veletek vagyok és áldom a Gondviselést, hogy Öt nekünk adta és hogy Ő egészen a miénk volt!

És mert a miénk volt, kegyelettel gondolok Reá s szívemben mindvégig megőrzöm soha el nem halványuló emlékét!

Igaz barátod: Dr. Gopcsa László.

Budapest, 1906. okt. 18.

*

Kolozsvári m. kir. Ferencz József tudomány-egyetem.
248—1906/7. etsz.

Szamosújvár sz. kir. város közönségének. Szamosújvár.

Néhai dr. Molnár Antal volt országgyűlési képviselő emlékére emelt síremlék felavatási ünnepélyére szóló meghívót köszönettel kézhez vettem.

Egyetemünk képviselőjében azonban a felavatási ünnepélyen, sokoldalú hivatalos elfoglaltságom miatt, a legnagyobb sajnálatomra, nem vehetek részt.

Dr. Moldován Gergely e. i. Rector.

*

Nagyságos Uram! Városunk dicsősége: feledhetetlen Molnár Antalunk síremlékének felavatási ünnepélyére a kegyes meghívást hálás szívvel köszönöm; de a nagy távolság miatt csupán csak kegyeletes lélekben lehetek jelen a megható ünnepélyen.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1906. X/16. A legmélyebb tisztelettel
Görög Joachim plebános.

Dés, 1906. okt. 20.

Igen tisztelt bizottság! Néhai dr. Molnár Antal síremlékének felavatási ünnepélyén, igaz tisztelettel, teljes rokonszenvvel és a baráti kedves visszaemlékezés érzetével szándékoztam megjelenni; de erős meghűlésből származó betegségem akadályoz és így ez úton fejezem ki az ünnepélyt rendező bizottságnak, Szamosújvár érdemeiben gazdag fia maradandó emlékenél őszinte lélekből származó üdvözlőmetet.

Szolgáljon az utókornak ezen emlékmű a törhetlen hazaszeretet, igaz lelkesedés és fáradhatlan tevékenység buzdító példaadásául.

Kiváló tisztelettel Balázs Máté.

*

Dés, 1906. X/16. Tisztelettel jelentem, hogy a boldogult dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő emlékének felavatási ünnepélyén, — ha csak egészségi okok akadályozni nem fognak — részt veszek . . . Szíves üdvözléssel Ilosvay Jenő polgármester.

Igen tisztelt tanácsos úr! Tisztelettel értesitem, hogy a f. hó 21-én tartandó ünnepélyen Dr. Ákontz János törvényszéki bíróval együtt meg fogunk jelenni.

Dés, 1906. okt. 17.

Teljes tisztelettel Almay Ferencz kir. törvényszéki bíró.

Mélyen tisztelt Tanácsos Úr!

Nagy sajnálatomra hivatalos elfoglaltságom miatt, nem jelenhetek meg Szamosújvár nagy fia, b. e. Molnár Antal siremlékének felavatási ünnepélyén. A néhai emlékét feledhetetlenül ápolom én is; mert életében alkalmam volt közelebről is megismerni áldott jó szívét, igaz, emberbecsülő jellemét. Emléke áldott és soha el nem múló! Igen szépen köszönöm, hogy becses meghívásukkal jelét adták annak a tudatnak, hogy annyi sok ezer között én is legnagyobb tisztelettel és becsüléssel szerettem a b. emlékeztető nagy férfit.

Dés, 1906. október 20. Igaz tisztelettel Vásárhelyi Boldizsár ev. ref. lelkész.

Még van néhány válasz kezeim közt; de ezekről is a helyszűke miatt említést nem tehetek. Általmegeyek tehát az ünnepélyre . . .

Már hetekkel előbb folyt a javítgatás, takarítás a temetőben; de a diszítés az ünnepély előtt csak egy pár nappal előbb kezdődött el: szép, tiszta rendben volt minden. Az igen csinos emlékmű is teljesen készen állott, a körülötte elterülő tér szépen parkirozva . . . Kívül a temető fala mellett elhuzódó külső út a második bejáráig, innen pedig a belső út, mely az emlékműig vezetett, mindkét felől fenyő-girlandokkal volt csinosan feldiszitve. A girlandok közé gyászfátyollal bevont lámpák voltak elhelyezve . . . Ünnepély előtt már kirakták a középületekre és magánházakra a nemzetiszínű és gyászlobogókat. Az ünnepély előestéjén a város ki volt világítva.

Végre felvirradtunk okt. 21-re. A város tiszta, csinos. Mindenki alig várja az ünnepély kezdetét. Itt is, ott is idegen arczokat látunk. A városon ünnepi hangulat. Reggel 8¹/₂ órakor már özönlük a nép a vasút felé: várják a vendégeket . . . De késést jeleznek: csak egy óra mulva rohogott be a vonat. Leszállottak a vendégek. Most minden szem a Képviselőház képviselőjét kereste. Azalatt szemes, ügyes polgármesterünk Tó d o r f i Lukács kezében levett kalappal és ajkain ékes szavakkal már üdvözlí R á t h Endrét, a magyar Képviselőház derék jegyzőjét, ki a hazafias, nagy-szerű, megtisztelő fogadtatásért gyönyörű szavakkal mondott „Fogadj Istent!” Azután szeretett polgármesterünk lakására kísérte kiváló vendégét. Azalatt a nagyszámú közönség is oszladozni kezdett és sietett a piaci örmény kath. templom felé, mely már tömve volt a nagy sokaságtól . . . De megszólal a sekrestye ajtaja mellett

levő cseppettyű. Kijön Bárány Lukács kanonok-plébános nagy segédlettel, felmegy az oltárhoz . . . és kezdetét veszi a lélekemelő örmény nagymise. A szentmisén jelen voltak az összes hivatalos testületek és czéhek: ott volt a városi hatóság, a honvéd tisztkar, a főgymnasium tanári kara, adóhivatal, fegyintézet . . . Szépen énekel a mi széphanjú kántorunk: Lengyel Miklós; de azért fokozták, emelték a buzgóságot azon gyönyörű énekszámok is, melyeket Papp Anna, Szenkovics Nusi, Aján Mariska, Papp Tilda, Temesvári Anna és Bányai Károly adtak elő . . . Alig volt vége az áhitatgerjesztő szép örmény misének, a város összes templomaiban megkondultak az összes harangok: zugásuk azt jelentette, hogy a nagyszámú néptömeg siet a díszes temető felé, hol a tűzoltók már „kordon“-t húztak és a rend felett az ifjúság örködött . . . Annyian voltak már ekkor a temetőben, hogy alig lehetett az emlékmű közelébe jutni. Ott volt a rendező-bizottság is teljes számban. Az emlékmű közelében foglaltak helyet: a gyászoló család és rokonok, a Képviselőház ékesszavú jegyzője, Bándy György alispán, a honvéd tisztkar, Ilosvay Jenő polgármester (Dés), dr. Herrmann Antal egyetemi m. tanár (Budapest); Merza Gyula, az „Erdély“ ügyes szerkesztője (Kolozsvár), Kovács Géza, az EKE főtitkára (Kolozsvár), Almay Ferencz törvényszéki bíró (Dés), dr. Gogomán Antal ügyvéd (Dés) . . .

Azalatt a papság már beszentelte az emlékmű alatt készített új, állandó sírboltot és ment a temető kápolnájába, hogy megszentelje az itt ravatalra felállított holttestet is. Most, a temetési szertartás befejezése után, a polgárság dr. Molnár Antal koporsóját rudakra tette és innen a papság kísérete mellett az új sírboltig vitte. A temetés vége egyszersmind véget vetett az ünnepély egyházi részének is. Erre kezdetét vette az ünnepély polgári része: a dalárda elénekelte a „Hymnus“-t. Azután Bárány Lukács plébános evvel a megszólítással: „Tisztelt Gyülekezet!“ hozzá kezdett tartalmas, szépen sikerült beszédéhez. Nem sorolom el ennek a talpraesett emlékbeszédnek egyes gyönyörű részeit; mert a rész ügysem pótolhatja az egészt, hanem adom közre az egészt. Így majd az utókor is tanulsággal olvashatja. A hatással előadott csinos emlékbeszéd így hangzik:

Tisztelt gyülekezet!

Nem tudom, hogy ma — midőn e tisztelt gyülekezet előtt egy igazi fájdalom és méltó megemlékezés tolmácsa kívánok lenni, — képes leszek-e a fájdalom és hálás emlékezet koszorúját oda tűzni annak homlokára, kit mindnyájan szerettünk s becsültünk, ki vérünk, polgártársunk, barátunk s annyi időn át ellenfél nélkül városunk országgyűlési képviselője volt. De megkönnyíti feladatomat azon körülmény, hogy kivétel nélkül mindnyájan együtt és egyet érzünk, hogy nagy a fájdalmunk és méltónak kell lenni tehát a megemlékezésnek is!

Hogy ki volt Molnár Antal? azt talán inkább érezni lehet, mint elmondani. A születése és halála közti őrület a felebaráti szeretet tényei, a teljesített kötelességek, erős hazafiság, a faji érzet nemes nyilvánulásai töltötték be; és ha igaz az, hogy a nem teljesített kötelességek nyugtalanítják az embert, ő nem érezte e kísértetek nyomásait, nem észlelte e lidérczek útait, mert mint Szent-Ágoston mondja „Vita Christianorum“ czimű művében: „Az idegen fájalmát, mint sajátját érezte, és mások könnyei könnyekre indították!“

Dr. Molnár Antal barátunk itt született Szamosújvárt 1847 november 17-én. Édes szülői korán felismerték gyermekükben a képességet és tanították. Az akkori elemi iskolát szülővárosában végezte, hol szorgalma és kiváló képessége mellett kitűnt szelidsége és jóakarata által. Nem ismerte a gyermeki hibákat, nem czivódott, nem irigykedett, tanulótársait szeretetével magához bilincselte; tanulótársainak emlékében most is él a nagyratörekvő ifjú, ki készségesen segített társainak fogyatékoságán.

Gimnáziumi és jogi tanulmányait Kolozsvárt végezte kitűnő eredménnyel, és már tanuló korában ismeretterjesztő czikkeket irt a Szokoly által szerkesztett „Hazánk és Külföld“-ben. 1870-ben Szamosújvár levéltárosának választja és itt alkalmat nyílt finom modorával, jó lelkével lekötelezni polgártársait. Állam- és jogtudományi szigorlatai után Budapesten a politikai tudományok magántanárának habilitálják, és előadási képességével elismerést vívott ki. Nagyobb irodalmi munkái „A középkor története“ három kötetben. Örök emlékü báró Eötvös József megbízásából magyar nyelvre fordítja Laboulaye: „Az állam és határai“ czimű munkáját, és a magyar tudományos akadémia megbízta Boissier: „Róma és Pompeji“ czimű munkájának lefordításával, ugyancsak az ő átültetésében jelent meg magyarul Sayous Ede: „Histoire generale des Hongrois“ czimű két kötetes munkája és Beulé: „Augustus családja és kora“ czimű műve. Elősorolhatnám még többi műveit, szólhatnak széleskörű hirlapírói munkásságáról, a „Magyar Lapok,“ „Magyarország“ és a „Nagyvilág“ szerkesztéséről, de mindezek ismeretesekek a tisztelt gyülekezet tagjai előtt és különben is — mint az „Armenia“ megjegyzi — ha semmit sem irt volna, Szamosújvár város monografiája megírásával írói nevét maradandólag megállapította.

Kedves barátunk irodalmi munkássága mellett, mint városunk országggyűlési képviselője sok időn át a közjót munkálta. Már 1871-ben képviselőnek választják, és kevés megszakítással 1902-ben bekövetkezett haláláig képviselőnk volt. És ezen hosszú idő alatt saját érdekét soha sem tolta előtérbe, képviselői állását saját előnyére nem használta ki, hanem városunk és egyesek érdekében önzetlenül fáradozott. Ki nem emlékezik azon beszédeire, melyeket kedves barátunk 1877 április 28-án és 29-én a képviselőházban tartott Szolnok-Dobokamegye székhelyének Szamosújvárra leendő áthelyezése mellett és a választó-kerületek új beosztására vonatkozó törvényjavaslat ellen.

Alkotmányos országban nincsen magasztosabb, fenségesebb állás a népképviselői állásnál; a szuverén nemzet bizalmát bíró állás ez, és ki mint ilyen, félretéve minden érdeket, egyedül nemzete boldogításán fáradozik, kit a hiú dicsőség fénye nem kap el és saját hasznának vágya nem irányítja lépéseit, — az olyan képviselőt a hála, tisztelet, elismerés illeti. Ilyen voltál kedves barátunk, ezért emlékezünk meg Rólad ilyen szeretettel! Porladó tested szelleme megtanít, hogy miként kell hazájukat szerető honpolgároknak életéveiket a haza boldogítására szentelni... Elnémult ugyan az ajak, mely lelkesített, nem dobog a szív, melynek minden érütése a hazáé volt; de megmaradt mindezek emléke, mely nem a mulandóságé!

E haza földjének édessége, e haza törvényei, hagyományai, a vértanúk emlékei, a keserű multnak küzdélméi irányították. Hű volt e hazához, mely minket örményeket saját hazánkból kiűldözöttéket szeretettel fogadott és az alkotmányos jogok részeseivé tett akkor, mikor saját nemzetfeleinket a művelt Európa szemeláttára saját hazájukban százezrenként gyilkolja; mert szeretik hazájukat és ragaszkodnak vallásukhoz. Egyike volt ő örmény atyánkfiai, kikről a lelkes hazafi gróf Teleky Sándor oly szépen emlékezik meg: „Szívvel, lélekkel magyarok, rajonganak e földért, szeretik e hazát; minden nemzetiség közül egyedül élnek velünk és halnának érettünk.“ Jó lélek! e haza iránti hálával hagyta itt e földet, mint tenni fogja az utolsó örmény, ki e hazában majd egykor őseihez költözik.

Mint országgyűlési képviselő nemcsak választóinak, hanem magának a képviselőháznak bizalmát is bírta. Jegyzője volt a képviselőháznak sok időn keresztül, és fáradságos jegyzői munkája mellett a Ház bizottsági üléseiről ő látta el az egész sajtót tudósításával, és ő szerkesztette a képviselőház üléseiről a félhivatalos tudósításokat is. Igaza volt Vikár Bélának, mikor azt írta róla halálakor: „Mig élt egy percz nyugalma sem volt, lesz most elég, ad azt a sírbolt.“

Halála óta már az ötödik év mulik, és emlékét nem homályosította el az idő. Azok, kik ismerték és kiket ez ünnepre meghívtak, a legmelegebben emlékeznek meg működéséről. „Önzetlen és fáradhatlan munkása volt közéletünknek — írja Wekerle Sándor, hazánk nagy tudású és erős koncepciójú miniszterelnöke, — a tisztelet és elismerés babérainak egyik ágát én is lerakom sirhalmára.“ Gróf Apponyi Albert, a fenkölt gondolkozású és ideális lelkületű vallás- és közoktatásügyi miniszter szintén kegyelettel adózik néhai képviselőtársa és a jegyzői karban buzgó tisztársa emlékének.

Elköltözött atyánkfia! ki életében minden irányban kivettéted részedet a küzdelmekből; e küzdelmek daczára nem láttad Magyarhont egészen visszaadva önmagának, mindig hiányzott valami önállóságából, államiségéből; de majd ha szellemed látni fogja Magyarországot átalakulását az új éra szellemében, ha II. Rákóczi Ferenc

fejedelem és bujdosó társairól szóló difflamáló törvény törölve lesz, ha felépül majd Kassán az igazi hősök pantheonja, Aradon a vértanúk mauzoleuma és az alkotmányjogi biztosítékok meg fogják védeni e hazát az alkotmányon kívüli állapottól, akkor nemes lelked a mult küzdelmeit jutalmazva fogja látni.

És mit szóljak most barátunk magánéletéről? „Homo integer“: egész ember volt, családját rajongásig szerette, családja jövőjének biztosítása lelkén feküdt és nem zárta ki szeretetéből a nyomorultakat, a segélyre szorultakat, és azokat, kik talán az őt körülvevő nimbuszt illetéktelen kézzel letépni megkísérelték. Mikor a körülmények változásával reá szorultak, szó nélkül, a szenvedett sérelmek felemlítése nélkül segített rajtuk, mert a keresztényi szeretet ellenségeinket is felebarátainknak tekinti.

És annak, ki ilyen volt, ki ennyire óhajtotta és tudta megközelíteni az emberi tökéletességet, ne fájlaljuk-e elhunytát? Hisz még az erdő is érzi és sir benne a szellő, ha a tölgyek legszebbjeit kitöri a vihar! Az 1902. év január 6-ika városunk történelmében szomorú nap volt, mindenki kivette részét a fájdalomból, a részvét általános volt. Szamosújvár szabad kir. város közönsége saját halottjának tekintette, a temetésen küldöttség által képviseltette magát, koszorút helyezett koporsójára és a némen lesújtott özvegyhez részvétiratot intézett. Sirattuk Molnár Antalt, mint egykor az izraeliták Mátátiást, kiről írva van a Makabeusok könyvében: „Eltemették atyái sirboltjába Modinban és siratta őt egész Izrael nagy sirással.“

Szamosújvár város közönsége azonban nem elégedett meg a fájdalom kifejezésével, mint saját halottjának emléket akart állítani. A választó polgárok összetették filléreiket, hogy ez emlékmű létesüljön, hogy sok időn át hirdesse az elismerést és szeretetet, mely körülvette őt életében és ide hozták porait; mert mint Chateaubriand mondja „Genie du Christianisme“ czimű művében: „Az ember övéinek hamvait összeszedi és azokat vallásos kegyelettel tiszteli. . . Egy titkos szózat azt mondja nekünk, hogy némen haltak meg egészen, és e szózat szenteli meg minden népnél a halott tiszteletét.“

És most szelleme az elhunytak! midőn tiszteletem és ragaszkodásom zászlaját ez emlékmű előtt meghajtom és érdemeidnek koszorúját élettelen ércszobrod homlokára illesztem, megengeded, hogy megszólaltassalak és nevedben megköszönjem családodnak: szeretett nődnek, kedves gyermekeidnek, a nagy időket élt ipadnak, testvérednek, atyafiaidnak, hogy emlékedet tisztán megőrizték; a képviselőháznak, hogy ez emlékmű felavatásánál a Ház kedves jegyzője Ráth Endre dr. által képviseltette magát, Szamosújvár város közönségének, minden egyes választó polgárnak, kik ez emlékmű létesítéséhez hozzájárultak. Köszönöm dr. Papp Gusztáv unokaöccsének páratlan lelkesültségét. És midőn ezt teszem biztos vagyok kedves barátunk, hogy emléked élni fog nemcsak ez emlékműben, hanem a szivekben s lelkekben. „Non omnis moriar.“

A szép emlékbeszéd után nem egy-ketten üdvözölték az érdeemes plébánost. A karének elhangzása után tevékeny, munkás polgármesterünk beszédes ajkai nyíltak meg, ki a következő szép szavakkal adta át egyházunk fejének megőrzés végett a ritkaság emlékművet:

A hála az emlékezetnek azon szép virága, mely nemesen érző szivekből fakad s e magasztos érzés hatotta át Szamosújvár város közönségét is, midőn őszinte elismerését nyívanította azon nagy érdemek felett, melyeket kiváló nagy fia, felejthetetlen emlékű dr. Molnár Antal, városunknak hosszú időn át volt országgyűlési képviselője szeretett hazánk és városunk körül szerzett.

És az érdemek elismerésének legméltóbb kifejezést azáltal adott a város közönsége, hogy kegyelete és igaz szeretetének örök jeléül a megboldogult emlékének e díszes mauzoleumot állította fel.

A mai ünnepély szónoka ékes szavakban emlékezett meg azon nagy érdemekről, melyeket a megboldogult hosszas közpályáján szeretett hazánk és szülővárosa körül szerzett; de e szép beszéd nemesak a történeti igazságnak volt kifejezője, hanem annak minden egyes szaván átlengett azon igazi melegség és szeretet, melyet főtisztelendő plébános úr a megboldogult iránt érez.

E szeretetre hivatkozva bizton hiszem, hogy főtisztelendő plébános úr az egyház képviselőjében, mint e sirketnek főfelügyelője, szíves lesz ez emlékművet megőrzés végett gondozásába venni.

E biztos tudatban dr. Molnár Antal siremlékét Szamosújvár város közönsége nevében átadom s megőrzésére főtisztelendő plébános urat ezennel felkérem.

*

Ezen nem rövid, de velős és elég érthető hangon előadott (mert ez már nem a nagyközönséghez, hanem csupán csak a közelben levő plébánoshoz volt intézve) csinos beszéd után ismét az örmény ritus megmaradásáért buzgó kedvelt plébánosunkra került a sor, ki igen találó szavakkal biztosította az elismerő polgárzatot arról, hogy nemesak Ő, de utódai is pontosan fogják teljesíteni kötelességeiket... Ezután tizenkét koszorút helyeztek el az emlékműre.

Végre a dalárda karéneke zárta be a „Páratlan“ szép ünnepélyt „Páratlan“ szépnak nevezem ezt az ünnepélyt, mert ilyen még nem láttak e város falai. És ezt én, a város monográfia-írója mondom, kinél jobban senki sem ismeri e város multját, kinek kezében járt a város levéltáranak minden darabja. Páratlan volt több körülménynél fogva, melyek közül kettőről itt is teszek említést. Páratlan volt először azért, mert eddig egy izben sem tiszteltük a magyar Képviselőház képviselőjét közöttünk hivatalos minőségben; de másodsor páratlan volt azért is, mivel eddig még egyetlen egy ünnepélyünk alkalmával sem láttuk közöttünk a szomszéd-városok részvétét, mely együtt sírt velünk a sirnál... vagy együtt örvendett volna a fehér asztal mellett...

Délben népszerű, kedves polgármesterünk „illustris“ vendégének tiszteletére diszbebédet adott. Meg voltak hívva: a huszárság őrnagya, a kanonok-plebános, a külső vendégek (Budapest, Kolozsvár, Dés), a rendező-bizottság, a hivatalok főnökei, a városi tanács... Jó hangulat uralkodott egész ebéd alatt; az étek izletesek és a borok zamatosak voltak. A hosszas, nagy ebéd alatt csak két pohárköszöntőt hallottunk: az elsőt a házi gazda mondotta, ki előbb megköszönte vendégeinek, hogy elfogadták meghívását, azután kedves, szívesen látott vendégeit köszöntötte fel. A második poharat Sz. K. üritette érdemes polgármesterünkért... A külső vendégek egy része (Ráth Endre képviselő és dr. Herrmann Antal egyetemi m.-tanár Budapestre, Merza Gyula az „Erdély“ szerkesztője és Kovács Géza az EKE főtitkára Kolozsvárra) ebéd után közvetlenül elutazott a 4 órás vonattal; míg Ilosvay Jenő polgármester és Almay Ferencz törvényszéki bíró (Dés) a később induló vonattal tértek vissza övéik kedves körébe...

*

A magyar sajtó igen szépen irt nemközönséges ünnepélyünkről. Azt a három kis hibát, melyeket három lap hibás tudósítás alapján elkövetett, itt azonnal helyre is igazítjuk. Ugyanis egyik lap azt mondja, hogy az emlékmű „a közönség adakozásából“ készült. Mire én: „Az adakozásból begyűlt jelentéktelen összeggel nem lehetett volna ilyen maradandó nagy dolgot csinálni; azért bátran elmondhatjuk, hogy ezt a szép emlékművet egyesek adakozása és a városi pénztár csináltatta“. A másik lapnak, melyben azt olvastuk: „Ferenczy Géza volt a szónok“ — azt izenjük, hogy az emlékeszédet Bárány Lukács kanonok-plebános tartotta. Egy harmadik lapban pedig ezt a mondatot láttuk: „Tódorfi polgármester átvette a szobrot“, ezt így igazítjuk helyre: Tódorfi polgármester adta át az emlékművet.

*

Szomorúan mentünk be a temetőbe és megvizsgálatódva jöttünk ki onnan. Egy nagy szellem: dr. Molnár Antal szelleme, mely ott lebegett a temető fölött, intézte hozzánk onnan a magasságból („Parte tamen meliore super alta perennis astra ferar“. Ovid.) a vizsgálató szókat: „Törüljétek le arcaitokról a fájdalom könnyüit; mert ime helyettem adott az isteni Gondviselés nektek más képviselőt, ki vér a véretekéből, ki fajunkat úgy szereti, mint én szerettelek titeket; kinek Isten nemesak vagon, de sok eszet is adott, kinek tekintélye, munkabíró ereje — nagy, de azért nem tartja magát nagyra, hanem leereszkedik a szegényhez, a nyomorulthoz és feleségeli urasan, bőkezűen; és mivel a Dániel Lászlók igen ritkák, tartásotok illő, kellő tiszteletben és becsüljétek meg nagyon, mert Ő is meg fog titeket becsülni és egyes-bajos dolgaitokat lehetőleg sikeresen és jól fogja elintézni!“ Így szólott az áldott lélek... azután elhallgatott és továtűnt...

SZONGOTT KRISTÓF.

EGY ÖRMÉNY KASTÉLYBÓL.

Kanak, okt. 8.

Nagy örömmel fogadtam azt a hírt, hogy a szamosújvári irányadó tényezők egyhangú megállapodás szerint a város nagytekintélyű országgyűlési képviselőjét, Dániel Lászlót kéri fel arra, hogy emlékbeszédet tartson néhai elődje Molnár Antal dr. mausoleumának felavatásán. Tetézte örömemet, hogy Dániel László elfogadta e meghívást. Ismerve a képviselő úr érzületét, őseinek patriája iránti kegyeletes ragaszkodását, előre meg voltam győződve, hogy szívesen fogadja, sőt elvárja e felkérést, erkölcsi kötelességének tartja annak teljesítését, és ezt magához és az alkalomhoz méltó módon fogja megtenni.

A temető kiegyenlít, a sír engesztel, a halál feled és megbocsát. Jogosan reméltem, hogy a halotti ünnepély, a mely a város egész lakosságát egyesíti a kegyeletes, gyászos megemlékezésben, fátyolt borít a közelmúlt viszálykodásaira. Reméltem, belátják az örmények, hogy valóságos faji öngyilkosság, ha éppen ily válságos időben gyöngítik, rombolják egymásnak és az erdélyi örménységnek erejét, a helyett, hogy testvéries egyetértésben, karöltve erősítsék fajukat és ebben az erdélyi magyarság legrendületlenebb bástyáját.

Mert az erdélyi örménységnek és metropolisának ereje hanyatlik, daczára Molnár Antal önzetlen és lankadatlan közhasznú tevékenységének, sőt részben éppen ennek következtében. Milyen nagyszabású, nemes koncepczió volt az, a mit Molnár előmozdított, hogy állami főgimnáziummal emeljék Szamosújvár és az örmények kulturerejét és nívóját. De mi történt? Feláldozták a szerény arányú, de örmény jellegű kisgimnáziumot és kaptak pompás, mintaszerű állami főgimnáziumot, mely tönkretette a város fináncziáit anélkül, hogy valamit használna az örmény szellemnek. És így jártak más intézményekkel is...

Régi óhajtásomat teljesítettem, midőn szíves meghívást követve, meglátogattam kanaki otthonában az örmény múzeum-egyesület elnökét, Dániel Lászlót, hogy előterjesztéseket tegyek neki azokra a konkrét intézkedésekre nézve, melyeket a Molnár-emlékünnp alkalmából Szamos-

újvárt időzése alatt az örmény múzeum érdekében megteendőknél véltünk.

Tegnap Fehértemplomban voltam a polgári iskolai tanárok dél-vidéki körének közgyűlésén, s az intézőkkel megbeszéltem egy városi múzeum létesítésének módozatait. Ma reggel korán érkeztem Kanakra és besétáltam a közeli kastélyba. Míg felkelt a házi úr, megtekintettem a főúri lak külsejét és a terjedelmes parkot. A kastély előkelő ízlésre valló stilszerű, díszes, tágas, modern épület; a park fiatal, de szépen díszlő, gyönyörű kert, változatos, érdekes részletekkel. Amint később megtudtam, mindez a tulajdonos saját, csak pár éves alkotása, saját ízlése és tervei szerint készült.

A házi úr kedves családjával együtt nagyon szívesen fogadott. Örvendett, hogy most megleptem, midőn egész nyáron hiába várta látogatásomat. Elmondotta az emlékbeszéd körüli nehézségeket. Csak a napokban jött haza nagyobb külföldi útjáról, melyet családjával együtt saját automobiljában tett meg. Az emlékbeszédre való felkérést tehát valami 10 napi késéssel kapta meg. Örvend a megbízásnak, mert megtisztelheti egy érdemes elődje emlékét, még pedig választóinak osztatlan bizalmából, és ismét láthatja a kedves Szamosújvárt, melytől jó ideig ijesztgetésekkel tartották távol. Remélte, hogy megjelenésének alkalma és módja lényegesen hozzájárul majd az annyira sajnálatos meghasonlás és vizzály kiegyenlítéséhez. Megjegyezte azonban, hogy ő úgy tudta, hogy az ünnepély november elején lesz. Én is úgy voltam értesülve és ez értelemben irtam az „Armenia“ októberi füzetében megjelent felszólalásomat is. Megmondotta, hogy nagyon fontos és sürgős családi és közügyek foglalják most el, ezenkívül pedig meghűlt az úton és fájdalmas szájdaganata van. (Láttam, hogy emiatt alig tud enni és a beszéd is nehézzé esik). Kérte tehát, hogy halaszszák el az ünnepet november elejére. Reméli, hogy ezt meg is teszik; hisz a tulságos sürgetésre nincs semmi lényeges ok. De ha nem lehet, akárhogy is elmegy az ünnepélyre.

Megállapodtunk abban, hogy Szamosújvárt időzésekor ülést tartunk a múzeum ügyében, s ekkor átadja a Ver-

zerezskul-keresztről szóló alapító-levellet és nagyobb alapítványt tesz a múzeum számára.

Kissé borus időben bejártuk a nagyterjedelmű uradalom tanyáit és mintaszerű gazdaságát. Aztán megtekintettük a kastély főúri kényelemmel s szolid izléssel berendezett belsejét. Majd a kertben élvezettel szemléltük a négy gyönyörű gyermek tornagyakorlatait. Aztán a társalgóban igen kellemesen csevegtünk az elragadóan kedves, nyájas modorú házi asszonynyal, dalias jogász fiával és a család egy élteesebb gavallér-rokonával. A pompás ebéden a családon kívül részt vett a nevelő személyzet is.

Ebéd után az előzékeny házi úr, (noha foghúsa hevesen fáj) átrándult velem a szomszéd Ó-Léczre, hogy bemutasson ott lakó bátyjainak, Dániel Pálnak és Jánosnak, és kedves úri családjuknak. A két főúr kényelmes, díszes, tágas kastélyai két szomszédos, terjedelmes, szép parkban emelkednek. Itt is megtisztelő szíveséggel fogadtak. Igazi örmény patriarchalis családi élet van itt. Büszkén vallják magokat örményeknek, melegen érdeklődnek az erdélyi örmények és különösen a mi múzeumunk iránt, melynek ügyét bőkezűen támogatni fogják.

Vonatom korán délután indult. Az egész előkelő társaság elkísért engem az állomáshoz. Szíves búcsuzás és viszontlátásra való ismételt meghívás után váltam el a kedves helytől, a legkellemesebb nap értékes és biztató emlékével gazdagodva. Ennek némi halvány visszfényűl írom e sorokat a Kanak mellett elrobogó vonaton.

DR. HERRMANN ANTAL. *)

*) Lelkes munkatársunk ezen érdekes levele némileg tárgyalanná lett. Szépen, méltóan zajlott le a Molnár-émlékünnepély. Nagyon sajnáljuk, hogy mélyen tisztelt Képviselőnk abból nem vehetett részt. Az emlék-avatás előtt néhány nappal fájdalmas, habár nem veszélyes műtétet állott ki Nagybecskereken és az ünnep napján is betegen feküdt otthon. Reméljük, hogy a kedélyek lecsillapultát jelző azon bizalmat, mely az emlékbeszéd megtartására vonatkozó felkérésben nyilvánult, nem érinti az, hogy a Képviselő úr, önhibáján kívül és legnagyobb sajnálatára nem teljesíthette azt a nemes feladatot, melyre olyan szívesen vállalkozott és mely kétségtelenül még több fényt adott volna a mi kegyeletes ünnepélyünknek.

Szerk.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

II. Rákóczi Ferencz és az örmények. Rákóczi nemcsak számkivetésének szomorú napjait töltötte élte utolsó lehelleteig — örmények között, de sőt benn a hazában is volt a nagy fejedelemnek érintkezése örménnyel. Ugyanis az erdélyrészi kormánypárt a nagytudományú és hírneves örmény püspököt: Verzereskul Oxendiust (a küldöttség másik tagjáról, gróf Mikestről említést sem tesztek, mert ezt útközben a félelem visszatartoztatta és így el sem ment Rákóczihoz) küldötte Kassára Rákóczihoz, hogy evvel egyesítésre lépjen. A fejedelem ugyan a küldött nagyeszű püspök reábeszélésének daczára sem kötött egységet Erdélylyel, de azért a visszatartoztatott tekintélyes főpappal igen emberségesen bánt, sőt sokáig barátságos viszonyban élt vele. Verzereskul Kassán örmény szertartás szerint úrnapi körmenetet tartott, mely körmenet alatt az ájtatoskodó hivek ott látták a baldachin után lépdelni a vallásos, buzgó Rákóczit is... Most fussunk át az emlékezet szárnyain majdnem két századot, azután ülünk le a „társalgó-kör“ (casino) olvasó termének asztala mellé és vegyük elő az „Ellenzék“ 277. számát (1906. okt. 9). Ebben Vende Ernő „II. Rákóczi Ferencz hamvainak feltalálása“ czím alatt igen érdekes tárczaczikket ír, melynek első bekezdése szó szerint így szól: „Közel kétszáz éve már, hogy Rákóczi és bujdosó-társai beköltöztek a Marmora-tenger partján elterülő, cziprusoktól környezett, bájos fekvésű Rodostóba, hogy elfoglalják az örmény város végén új lakóhelyüket, a Magyarok-utcáját“....

A bujdosók hamvai. Konstantinápolyból jelentik (okt. 21): Rákóczi és bujdosó-társai csontjainak egybeállítását Thewrewk egyetemi tanár a magyar országos küldöttség felügyelete alatt befejezte. A küldöttség Ottó magyar-osztrák ügyvivővel a nagyvezér rendelkezésre bocsátott különvonaton Izmidbe utazott, a hol Kiazin bég muteszárif és Hovágimian örmény érsek-metropolita nagy kísérettel ünnepiesen fogadták őket. A küldöttség tagjai megérkezésük után tisztelegtek a muteszárifnál és a patriarkhánál. Azután valamennyien a temetőbe vonultak, a hol már készen állott a díszes emlékobeliszsk, mely Thököly Imre sírhelye fölött épült. Az obeliszsk, melynek minden darabját hazulról küldötték oda, Möller építész műve és a szobrászati részeket Darázs János szobrászművész készítette. Az obeliszsk annak a nagy platánnak az árnyékában áll, melynek lombjai Thököly sírja fölé borultak s a mely Thököly-nek kedvencz fája volt. Az obeliszsk piros-fehérvölg lepellel volt borítva. Thaly Kálmán az obeliszsk előtt beszédet mondott, a melyben kifejezte a magyar nemzet háláját Izmid örmény érseke és egyházközsege iránt, mely a hamvakat híven, becsülettel megőrizvén, most készséggel átengedte a magyar hazának, hova a nagy halott földi maradványait,

miután több mint kétszáz éven át idegen földben porladtak, kegyelettel elszállítják örök pihenőre. Ezután lehullott a lepel az obeliszkről, melyre Thököly czimere van vésvé és bronzba öntött fölrás hirdeti, hogy kétszáz éven át itt nyugodott kézsmárki Thököly Imre, Felső-Magyarország és Erdély fejedelme. A patriarkha a leleplezés után imát mondott, azután pedig lelkes beszéddel vette át őrizetébe az emléket. . . .

HAZAI KRÓNKA.

Jótekonyság. Korbuly Bogdán nagybirtokos és bankigazgató (Kolozsvár) gyémánt-lakodalma, mit október hó elején tartott, — emlékére 100 koronát adományozott a kolozsvári Szent-Antal-gyermek-menedékház javára. Midőn ezt az örvedetes hírt nyilvánosságra hozzuk és a gyémánt-lakodalmas párt szívünkbelől mi is melegen üdvözljük, életet, erőt, egészséget kérünk Istentől a ritka párra, hogy még sok, igen sok jótekonysági esetet gyakorolhassanak. . . .

Leányiskola-fölszentelés Désen. Október hó 14-én tartotta a dési róm. kath. egyház a nőzárdá és leányiskola fölszentelési ünnepélyét a következő sorrendben: Az ünnepély 10 óraker beszéddel kezdődött, melyet dr. Hirschler József kolozsvári kanonok-plebános tartott. Most hallottuk szónokot első ízben . . . és mondhatjuk, hogy jobb hirnevénél; mert egyházmegyénk egyik legjobb szónoka. Nagy hatást ért el remek beszédeivel. A buzgó hivek, kik zsufolásig töltötték meg a csinos, tisztán tartott templomot, nagy figyelemmel hallgatták ezt az alkalmi gyönyörű egyházi beszédet, mely a magyarok Nagyasszonyáról („Magna Hungarorum Patrona“) szólott — igen ékesen. Elhallgattuk volna órákig is. Szép volt annak minden része; de talán (?) legszebb volt az utolsó rész, melyben a nő-zárda új lakóit a Herculanum kapuja mellé állított római katonához hasonlította, ki ott hamvadt el, de állását, hova őt a kötelesség parancsolta, oda nem hagyta. . . . Alig szállott le a szószékről a kitűnő egyházi szónok, már is kezdetét vette a szentmise. A segédletes miseáldozatot Karácsony Márton, Marosvásárhely nagyrabecsu, szeretett, derék apát-plebánosa mutatta be az egek Urának. Sok egyházi férfiú segédkezett a miséző főpaprak. Mise után a papság és a hivek Mária-énekkel körmenetben a közelfekvő nőzárdá épületébe ment. Itt az újonnan átalakított zárdát Bárány Lukács, Szamosújvár köztisztvisletben álló érdemes kanonok-plebánosa — mint kerületi főesperes — szentelte fel; azután egy oly ritka-szép beszédet mondott, mely mindenkit meghatott. Népszerű plebánosunk mindig szépen szokott beszélni, tartalmas beszédeit jól adja elő, de ez — úgy mondják — a kiváló egyházi beszédek egyik legkiválóbbja volt. . . . Beszéd végén egyik hallgatója szomszédjához fordulva elég érthető hangon e szavakat intézte: „Könnyű neki, mert tud!“ Háromnegyed tizenkettőkor volt vége a ritka-szép egyházi ünnepélynek, melyre még meg nem hivatott vidéki érdeklődő katolikusok is bementek Déstre. . . . Délben sokan gyűltek össze a Szent-Ferenczrendiek

refektoriumába társas-ebédre. Ott voltak Kori Ottó provincialis, Bándi György alispán, Balázs Máté törvényszéki elnök, Gönczi Ferencz tanfelügyelő, dr. Herrmann Antal egyetemi m.-tanár, Bárány Lukács, dr. Hirschler József, Karácsony Márton plebánosok, kik közül az első és utóbbi a hazai örménység kiváló fiai közé tartoznak... Ebéd alatt többen igen szép, sikerült felköszöntöket mondtak...

SZAMOSÚJVÁRI HÍRADÓ.

— Szolnokdobokavármegye tanítótestülete október hó 13-án és 14-én városunkban a gymnasium tornatermében népes közgyűlést tartott. A gyűlést a testület érdemes elnöke: Orbán Endre sajtó-szent-andrási iskolai igazgató-tanító vezette. Az elnök csinos megnyitó beszéde után Gönczi Ferencz kir. tanfelügyelő szólalt fel, kinek hazafias, tartalmas szép beszédét nagy figyelemmel hallgatták... Vannak ugyan még mai napság is elegen a tisztviselők között, kikre reájok illik ez a latin közmondás: „Fac me talem et talis ero“. De a mi köztiszteletben álló kiváló tanfelügyelőnk nem tartozik a tisztviselők mondott osztályához; mert Gönczi Ferencz hivatásos tanfelügyelő, ki a tanügynek tett hazafias szolgálataival érdemelte meg tekintélyes állását. Szerencsésnek vallhatja magát vármegyénk, hogy ilyen derék multtal bíró, értelmes, tapasztalt, ügybuzgó férfit, ki az irodalomnak is szép tollú, szorgalmas munkása, — nyert a közoktatásügyi kormánytól tanfelügyelőül. A gyűlésen ott láttuk Bándi György alispánt, Bárány Lukács kanonokplebánost, dr. Herrmann Antal egyetemi m.-tanárt, ki ezen gyűlés alatt lett a tantestület tagja, Kádár József igazgatót, Vásárhelyi Boldizsár ev. ref. papot, az „Armenia“ szerkesztőjét... A tanító-nők közül is sokan voltak jelen. A közgyűlés letárgyalta a tárgysorozat minden egyes pontját...

— Az 1906. évi november 5—11-ig Désen tartandó esküdt-széki tárgyalásokra városunkból a következő polgárok hivattak be: Reithoffer Rezső, Gönczy Mihály, Kasza Gerő, Müller Mihály, Tüzes Jenő. Ezzel kapcsolatosan megjegyezzük, hogy azon esküdt-tek között, kik erre a ciklusra fognak behivatni, ezen örmény esküdt-ek neveivel találkozunk: Kovrig Albert (Dés), Lázár János (Szász-Máté), Temesvári Gerő (Vasas-Szent-Ivány), Kasza Gerő (Szamosújvár), Lázár Miklós (Magyar-Bogáta), Tüzes Jenő (Szamosújvár).

— A vallás- és közoktatásügyi miniszter főgymnasiumunk ezen két helyettes tanárát: dr. Papp Istvánt és Molnár Gyulát rendes tanárokká nevezte ki. Mindkét derék tanárt mi is melegen üdvözljük.

Felélős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.
